

YVES BOT

FŐTANÁCSNOK INDÍTVÁNYA

Az ismertetés napja: 2007. április 24.¹

I – Bevezetés

felülvizsgálatára és kijavítására irányuló kérelem előterjesztésének lehetősége.

1. A jelen előzetes döntéshozatal iránti kérelem a Kühne & Heitz ügyben 2004. január 13-án hozott ítélet² alapjául szolgáló kérelem folytatásának tekinthető. A Finanzgericht Hamburg (Németország) tehát ezen ítélet tartalmának és terjedelmének pontosítását kéri a Bíróságtól.

2. Először is azt szeretné tudni, hogy valamely jogerős közigazgatási határozat felülvizsgálatának és kijavításának – amelynek célja, hogy a közösségi jog valamely rendelkezésének a Bíróság által időközben adott értelmezését figyelembe vegye – előfeltétele-e, hogy a felperes a jogorvoslati kérelmében a közösségi jogra hivatkozzon a nemzeti bíróság előtt.

3. A kérdést feltevő bíróság ezután azt kérdezi a Bíróságtól, hogy időben korlátozott-e valamely jogerős, a közösségi joggal ellentétes közigazgatási határozat

4. Miután áttekintem a Bíróság olyan közigazgatási és bírósági határozatok felülvizsgálatának problémakörével kapcsolatos ítélkezési gyakorlatának jelenlegi állapotát, amelyek jogerőssé váltak, és amelyek a Bíróság későbbi értelmezése alapján a közösségi joggal ellentétesnek minősülnek, e két kérdést egymást követően vizsgálom meg.

5. Először is javaslom, a Bíróság azt válaszolja a kérdést előterjesztő bíróságnak, hogy a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletben megállapított azon feltétel teljesítéséhez, amely szerint a végső fokon eljáró nemzeti bíróság olyan határozata, amely a Bíróság későbbi ítélkezési gyakorlatára tekintettel a közösségi jog téves – az EK 234. cikk harmadik bekezdésében foglalt feltételek szerinti előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztése nélkül adott – értelmezésén alapul, nem szükséges, hogy az alapeljárás felperese a vitatott közigazgatási határozat ellen benyújtott, a belső jog szerinti jogorvoslati kérelmében a közösségi jogra hivatkozzon.

1 – Eredeti nyelv: francia.

2 – A C-453/00. sz. ügyben hozott ítélet (EBHT 2004., I-837. o.).

6. Másodsorban azt javaslom a Bíróságnak, állapítsa meg, hogy a közösségi joggal nem ellentétes az, ha a belső jogorvoslati lehetőségek kimerítésével jogerőssé vált, és a Bíróság későbbi értelmezése alapján a közösségi joggal ellentétes, valamint a végső fokon eljáró nemzeti bíróság által előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztése nélkül hozott közigazgatási határozat felülvizsgálatára és visszavonására irányuló kérelem előterjesztésének lehetősége a jogbiztonság elve érvényesülésének érdekében időben korlátozott. A tagállamok feladata, hogy – összhangban az egyenértékűségre és tényleges érvényesülésre vonatkozó közösségi jogelvekkel – meghatározzák az ilyen kérelem előterjesztésére vonatkozó határidőt.

biztosítása érdekében megteszik a megfelelő általános vagy különös intézkedéseket. A tagállamok elősegítik a Közösség feladatainak teljesítését.

A tagállamok tartózkodnak minden olyan intézkedéstől, amely veszélyeztetheti e szerződés célkitűzéseinek megvalósítását.”

II – Jogi háttér

A – A közösségi jog

1. Az EK 10. cikk

7. Az EK 10. cikk szerint:

„A tagállamok az e szerződésből, illetve a Közösség intézményeinek intézkedéseiből eredő kötelezettségek teljesítésének

8. A Bíróság a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletében, amelyet a későbbiekben fogunk részletesen megvizsgálni, kimondta, hogy „az EK 10. cikkből eredő együttműködés elve alapján a közigazgatási szerv ilyen irányú kérelem esetén köteles felülvizsgálni a jogerős közigazgatási határozatot a releváns rendelkezésre vonatkozóan, a Bíróság által időközben adott értelmezés figyelembevétele érdekében, amennyiben

– a nemzeti jog alapján hatáskörrel rendelkezik e határozat visszavonására;

– a kérdéses határozat valamely végső fokon eljáró nemzeti bíróság ítélete következtében vált jogerőssé;

– az említett ítélet a Bíróság későbbi ítélkezési gyakorlatára tekintettel a közösségi

jog téves – az EK 234. cikkének harmadik bekezdésében foglalt feltételek szerinti előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztése nélkül adott – értelmezésén alapszik, és

elhagyták-e a Közösség vámterületét.” [nem hivatalos fordítás]

- az érdekelt az említett ítélezési gyakorlatról történt tudomásszerzést követően haladéktalanul a közigazgatási szervhez fordult”.

10. E rendelet 5. cikkének (1) bekezdése a következőképpen rendelkezik:

2. A 3665/87/EGK rendelet vonatkozó rendelkezései

9. A mezőgazdasági termékekre vonatkozó export-visszatérítési rendszer alkalmazásának közös részletes szabályai megállapításáról szóló, 1987. november 27-i 3665/87/EGK bizottsági rendelet³ 4. cikke (1) bekezdésének a szövege a következőképpen szól:

„A differenciált vagy nem differenciált visszatérítés kifizetésének feltétele azon felül, hogy a termék ténylegesen elhagyja a Közösség vámterületét, az is, hogy a terméket – kivéve azt az esetet, ha az a szállítás során *vis maior* következtében megsemmisült – a kiviteli nyilatkozat elfogadását követő 12 hónapon belül harmadik országba, vagy adott esetben meghatározott harmadik országba importálták:

„Az 5. és a 16. cikk sérelme nélkül, a visszatérítés kifizetése annak igazolásától függ, hogy az elfogadott kiviteli nyilatkozatok hatálya alá tartozó termékek változatlan állapotban, az elfogadástól számított 60 napon belül

- a) amennyiben komoly kétség merül fel a termék tényleges rendeltetési helyét illetően

3 – HL L 351., 1. o. Ezt a rendeletet a mezőgazdasági termékek után járó export-visszatérítési rendszer alkalmazása részletes szabályainak megállapításáról szóló, 1999. április 15-i 800/1999/EK bizottsági rendelet hatályon kívül helyezte, és a helyébe lépett (HL L 102., 11. o.; magyar nyelvű különkiadás 3. fejezet, 25. kötet, 129. o.).

[...]” [nem hivatalos fordítás]

11. Ez utóbbi cikk tartalma megegyezik a korábbi szabályozással, vagyis a mezőgazdasági termékekre vonatkozó export-visszatérítési rendszer alkalmazására vonatkozó közös részletes szabályok megállapításáról szóló, 1979. november 29-i 2730/79/EGK bizottsági rendelet 10. cikke (1) bekezdésének szövegével,⁴ amelyet a Bíróság szintén értelmezett.

12. Így a Bíróság az Emsland-Stärke ügyben 2000. december 14-én hozott ítéletében⁵ megállapította, hogy a 2730/79 rendelet 10. cikkének (1) bekezdése szerinti feltételeket csak az export-visszatérítések nyújtását megelőzően lehet előírni. A Bíróság szerint ez egyértelműen megállapítható e rendelkezés szövegéből, amely szerint a kifizetés „attól függ, hogy [...] az árut harmadik országba [...] importálták”, valamint e rendelet kilencedik preambulumbekkezdéséből, amelyet ezzel azonos módon fogalmaztak meg.⁶

B – A nemzeti jog

13. A német jogban a közigazgatási eljárásról szóló 1976. május 25-i törvény (Verwaltungsverfahrensgesetz, a további-

akban: VwVfG)⁷ 48. §-a (1) bekezdésének első mondata kimondja, hogy a jogellenes közigazgatási aktus egészben vagy részben még akkor is visszavonható jövőbeni vagy visszamenőleges hatállyal, ha jogerőssé vált.

14. A német ítélkezési gyakorlat szerint a közigazgatási hatóság főszabályként mérlegelési jogkörrel rendelkezik valamely jogerőssé vált jogellenes közigazgatási aktus visszavonása tekintetében. Ezen ítélkezési gyakorlat értelmében a VwVfG 48. §-a (1) bekezdésének első mondata csak abban a kivételes esetben biztosítja az ilyen aktus visszavonásához való jogot, amennyiben annak fenntartása „teljességgel tarthatatlan” a közrend, a jóhiszeműség, a méltányosság, az egyenlő bánásmód szempontjából, vagy nyilvánvalóan jogellenes.

15. Ezenkívül a VwVfG 51. §-a a jogerőssé vált közigazgatási aktussal lezárt eljárások újrafelvételéről rendelkezik. A VwVfG 51. §-ának (1) bekezdése előírja, hogy az érintett hatóság köteles az érdekelt kérelmére határozatban megsemmisíteni vagy módosítani a jogerős közigazgatási aktust, ha:

- a közigazgatási aktus alapjául szolgáló tényállás vagy jogi helyzet az érdekelt javára utóbb megváltozott;

4 – HL L 317., 1. o. A rendeletet az 1985. március 4-i 568/85/EGK bizottsági rendelet (HL L 65., 5. o.) módosította (a továbbiakban: 2730/79 rendelet).

5 – A C-110/99. sz. ügyben hozott ítélet (EBHT 2000., I-11569. o.).

6 – 48. pont. Analógia alapján ugyanez vonatkozik a 3665/87 rendelet negyedik preambulumbekkezdésére, amelyet ugyanezen rendelet 5. cikkének (1) bekezdésével kell összevetni.

7 – BGBl. 1976. I., 1253. o.

- olyan új bizonyítékok merültek fel, amelyek az érdekeltek nézve kedvezőbb határozatot eredményeztek volna, és
  - adottak a perújításnak a polgári peres eljárási kódex (Zivilprozessordnung) 580. cikkében rögzített okai.
18. Ezért a Hauptzollamt 1995. augusztus 10-i határozatával elrendelte, hogy a Kempter fizesse vissza a részére kifizetett 360 022,62 DEM összegű export-visszatérítéseket.
19. A Finanzgericht Hamburg 1999. június 16-i ítéletével az e határozat ellen a felperes által előterjesztett keresetet elutasította azzal az indokkal, hogy a felperes nem igazolta, hogy az állatokat a 3665/87 rendelet 5. cikke (1) bekezdése a) pontjának megfelelően importálták valamely harmadik országba.

III – A tényállás és az alapeljárás

16. Az 1990 és 1992 közötti időszakban a Willy Kempter KG (a továbbiakban: Kempter vagy felperes) szarvasmarhákat exportált különböző arab országokba és a volt Jugoszlávia területére. E címen a Hauptzollamt Hamburg-Jonastól (a továbbiakban: Hauptzollamt) export-visszatérítéseket igényelt és kapott.

17. A fribourgi Oberfinanzdirektion (regionális adóigazgatóság) Betriebsprüfungsstelle Zoll (vámügyi ellenőrzési szolgálat) egy vizsgálat során megállapította, hogy az állatok egy része elpusztult, illetve azokat a szállítás során vagy a rendeltetési országokban elrendelt karantén ideje alatt le kellett vágni.

20. A Bundesfinanzhof 2000. május 11-i végzésével az ezen ítélet ellen a Kempter által előterjesztett fellebbezést elutasította.

21. Emlékeztetni szeretnénk, hogy 2000. december 14-én a Bíróság a fent hivatkozott Emsland-Stärke ügyben meghozta az ítéletét, amelyben többek között megállapította, hogy a differenciált vagy nem differenciált visszatérítés kifizetésének feltételét, amely szerint a terméket harmadik országba vagy adott esetben meghatározott harmadik országba kell importálni – kivéve azt az esetet, ha az a szállítás során *vis maior* következtében megsemmisült – csak e visszatérítés nyújtását megelőzően lehet előírni.

22. A Bundesfinanzhof 2002. március 21-én a Bíróság által adott értelmezés alkalmazásával – a fent említett Emsland-Stärke ügyben hozott ítéletre hivatkozva – hozott ítéletet.

23. 2002. szeptember 16-i levelében a Kempter a Hauptzollamtól az eljárás újrafelvételét és az export-visszatérítés visszafizetésére vonatkozó határozat visszavonását kérte. E kérelme alátámasztására a Kempter azzal érvelt, hogy a jogi helyzet időközben megváltozott. E tekintetben a Bundesfinanzhof 2002. március 21-én hozott ítéletére hivatkozott, amelyről állítása szerint a SAB társaságtól kapott telefaxban, 2002. július 1-én szerzett tudomást.

24. 2002. november 5-i határozatával a Hauptzollamt elutasította a szóban forgó kérelmet, hangsúlyozva, hogy az ítélkezési gyakorlatban történt ezen fordulat nem von maga után olyan jogi változást, amely a Kempter számára – önmagában – megalapozná az eljárás újrafelvételét a VwVfG 51. §-a (1) bekezdése első pontjának megfelelően. A 2003. március 25-i határozattal a felperes e határozat ellen benyújtott fellebbezését is elutasították.

25. A Kempter ezt követően 2004. április 26-án a Finanzgericht Hamburghoz fordult többek között arra hivatkozva, hogy jelen esetben fennállnak a jogerős közigazgatási határozat felülvizsgálatának a Bíróság által

a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletben megállapított feltételei, következésképpen az 1995. augusztus 10-i visszafizetést elrendelő határozatot hatályon kívül kell helyezni.

IV – Az előzetes döntéshozatal iránti kérelem

26. Az előzetes döntéshozatalra utaló határozatában a Finanzgericht Hamburg először is megállapítja, hogy a felek egyetértenek abban, hogy a fent hivatkozott Emsland-Stärke ügyben hozott ítélet fényében az 1995. augusztus 10-i visszafizetést elrendelő határozat jogellenes. Ugyanakkor a felek nem értenek egyet abban a kérdésben, hogy – tekintettel a Bíróság ebben az ügyben adott értelmezésére – a Hauptzollamt köteles-e ezen – az említett ítélet kihirdetése előtt jogerős emelkedett – határozatot felülvizsgálni.

27. Figyelemmel a Bíróság által a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletben felsorolt négy feltételre,⁸ a kérdést feltevő bíróság megítélése szerint az első két feltétel teljesül. Ugyanis a VwVfG 48. §-a (1) bekezdésének első mondata értelmében a

8 – A kérdést feltevő bíróság itt kizárólag ezen ítélet rendelkező részének négy franciabekezdésére utal, és nem az első követelménynek tekinthető feltételre, vagyis, hogy a közigazgatási szervet felülvizsgálati kérelemmel keresték meg.

Hauptzollamt jogosult a visszafizetést elrendelő határozatot visszavonni. Másfelől e határozat a végső fokon eljáró nemzeti bíróság határozatára tekintettel vált jogerőssé.⁹

téves értelmezésére sem a Finanzgericht, sem a Bundesfinanzhof előtt nem hivatkozott.

28. Ezzel szemben a kérdést előterjesztő bíróság számára kérdéses, hogy a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletben említett harmadik feltétel teljesül-e. E feltétel értelmében a végső fokon eljáró nemzeti bíróság ítéletének a bíróság későbbi ítélkezési gyakorlatára tekintettel a közösségi jog téves – az EK 234. cikkének harmadik bekezdésében foglalt feltételek szerinti előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztése nélkül adott – értelmezésén kell alapulnia.

30. A kérdést előterjesztő bíróság mindazonáltal úgy ítéli meg, hogy a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletből megállapítható, hogy az ezen ítélet alapját képező ügyben a felperes szintén nem indítványozta előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztését a Bírósághoz. Ráadásul e bíróság megállapítja, hogy ha a nemzeti bíróságok nem tartották fontosnak a közösségi jog értelmezését, azt nem kellene a sértett félnek sem a hátrányára értékelni.

29. A Finanzgericht Hamburg szerint, ha az említett feltételt úgy kellene értelmezni, mint amely értelmében a felperesnek a közösségi jogra hivatkozással kell megtámadnia a közigazgatási határozatot a bíróság előtt, és a nemzeti bíróságnak előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztése nélkül kell elutasítania a felperes kérelmét, akkor a felperes keresetét el kellene utasítani. Ugyanis a felperes a közösségi jog, nevezetesen a 3665/87 rendelet 5. cikke (1) bekezdésének

31. Ezen túlmenően a kérdést előterjesztő bíróság a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben a Bíróság által lefektetett negyedik feltétel terjedelmét vizsgálja, amely szerint az érdekeltnek a Bíróság ítélkezési gyakorlatáról történt tudomásszerzést követően haladéktalanul a közigazgatási szervhez kell fordulnia.

32. E tekintetben a Finanzgericht Hamburg rámutat arra, hogy az alapügyben a Kempter a 2002. szeptember 16-i levelével kérte a Hauptzollamttól az 1995. augusztus 10-i visszafizetést elrendelő határozat visszavonását, vagyis 19 hónappal azután, hogy a Bíróság 2000. december 14-én meghozta ítéletét a fent hivatkozott Emsland-Stärke ügyben.

9 – A kérdést előterjesztő bíróság szemében – a nemzeti eljárási szabályok sajátosságai miatt – nincs jelentősége annak, hogy a Bundesfinanzhof végzéssel, és nem ítéletben döntött. A bírósági határozat formájának nincs jelentősége, feltéve, hogy a felperes minden nemzeti jog szerinti jogorvoslati utat kimerített.

33. Véleménye szerint a jogerős közigazgatási határozat felülvizsgálatára irányuló kérelem előterjesztésének határideje az érintettnek a Bíróság ítélezési gyakorlatáról való tényleges tudomásszerzéséhez kapcsolódik. Megállapítja továbbá, hogy a Bíróság által a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletében alkalmazott „haladéktalanul” határozószót a német jogban ok-okozati összefüggésként kell értelmezni.¹⁰ Ennélfogva a Finanzgericht Hamburg álláspontja szerint az említett kifejezést „késedelem nélkül” vagy „felróható késedelem nélkül” értelemben kell használni. Ebből a nézőpontból – szerinte – úgy kell tekinteni, hogy a Bíróság értelmezéséről való tudomásszerzéstől számított három hónapon belül előterjesztett felülvizsgálati kérelem teljesíti a Bíróság fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletében foglalt negyedik feltételt.

34. Ugyanakkor a kérdést előterjesztő bíróság általánosabb jelleggel azt kérdezi, hogy a közösségi jogot sértő jogerős közigazgatási határozat felülvizsgálata iránti kérelem előterjesztésének lehetősége a jogbiztonság érdekében kötve van-e valamely határidőhöz, vagy ellenkezőleg, időben korlátlan.

35. Amennyiben a hatóság köteles a közösségi jog valamely rendelkezésének a Bíróság előzetes döntéshozatali kérdésben hozott ítéletében adott értelmezését alkalmazni az ezen ítélet előtt keletkezett jogviszonyokra,

a kérdést előterjesztő bíróság nem érti, miért kell – a fent hivatkozott Emsland-Stärke ügyben hozott ítélet alapján – egy jogerős és közösségi jogot sértő közigazgatási határozat visszavonása iránti kérelem lehetőségét időben korlátozni.

36. Következésképpen a Finanzgericht Hamburg úgy határozott, hogy az eljárást a Bíróságnak a következő két előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdésére adott válaszáig felfüggeszti:

„1) Valamely jogerős közigazgatási határozat felülvizsgálatának és kijavításának – amelynek célja, hogy az irányadó közösségi jog Bíróság által időközben végzett értelmezését figyelembe vegye – előfeltétele-e a közigazgatási határozat érintett fél általi, a közösségi jogra való hivatkozással történő megtámadása a nemzeti bíróság előtt?

2) A [Kühne & Heitz ügyben hozott] ítéletben meghatározott feltételeken túlmenően időben korlátozott-e egy jogerős, a közösségi joggal ellentétes közigazgatási határozat felülvizsgálata és kijavítására irányuló kérelem a közösségi jogból eredő kényszerítő okok miatt?”

¹⁰ – A német „unmittelbar” kifejezés „haladéktalanul” vagy „közvetlenül” jelentéssel is bír.

V – Elemzés

A – Előzetes észrevételek az ítélkezési gyakorlat jelenlegi állapotáról

37. Mielőtt belefognék az előzetes döntéshozatalra előterjesztett két kérdés elemzésébe, fontosnak tartom megvizsgálni a Bíróságnak a jogerős és a Bíróság későbbi értelmezése miatt a közösségi joggal ellentétesnek minősülő közigazgatási és bírósági határozatok felülvizsgálatának problémakörével kapcsolatos ítélkezési gyakorlatának jelenlegi állapotát. Így meghatározhatóak a Bírósághoz előterjesztett különböző ügyek, az a mód, ahogy ezeket a Bíróság értelmezte, illetve a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet alapjául szolgáló eset különleges jellegzetességei.

38. Először is az állapítható meg, hogy a jogerős nemzeti határozatok felülvizsgálatának különböző esetei közötti árnyalatnyi eltérésektől eltekintve ezen ítélkezési gyakorlat vezérelve, hogy a Bíróság kiemelkedő fontosságot kíván biztosítani a jogbiztonság elvének.

39. A Bíróság által régóta a közösségi jog általános elvének elfogadott jogbiztonság

elve ambivalens,¹¹ mivel mind a jogi normák minőségét és sértetlenségét, mind a jogviszonyok stabilitását biztosítani kívánja.¹²

40. A jogviszonyok stabilitásának követelménye a Bíróság néhány legújabb ítéletének is központi problémája.

41. A jogerő elve abban a vonatkozásban, hogy hozzájárul a jogviszonyok stabilitásának követelményéhez, a Bíróság megkülönböztett figyelmét élvezzi.

42. Így a Köbler-ügyben 2003. szeptember 30-án hozott ítéletében,¹³ a Bíróság – válaszként egyes kormányok érvelésére, amelyek a jogerő elvére hivatkoztak azon álláspontjuk alátámasztására, hogy az állam felelőssége nem áll fenn valamely végső fokon eljáró nemzeti bíróság határozata miatt a közösségi jog megsértésével magánszemélyeknek okozott károkért –, határozottan kijelentette a jogerő elvének fontosságát. Azt állapította meg, hogy „[a]nnak érdekében,

11 – Lásd a 42/59. és 49/59. sz., Snupat kontra Főhatóság egyesített ügyekben 1961. március 22-én hozott ítéletet (EBHT 1961., 99. o.) és a 13/61. sz. De Geus ügyben 1962. április 6-án hozott ítéletet (EBHT 1962., 89. o.).

12 – Mehdi, R. *Variations sur le principe de sécurité juridique*, Liber Amicorum Jean Raux, Apogée, Rennes, 2006., 177., 178. o.

13 – A C-224/01. sz. ügyben hozott ítélet (EBHT 2003., I-10239. o.).

hogy biztosítva legyen mind a jog, mind a jogviszonyok stabilitása, illetve az igazságszolgáltatás megfelelő működése, fontos, hogy ne lehessen többé vita tárgyává tenni azokat a bírósági határozatokat, amelyek jogerőre emelkedtek a rendelkezésre álló jogorvoslatok kimerülését, vagy az azok előterjesztésére nyitva álló határidők leteltét követően”.¹⁴ Hozzátette továbbá, hogy „a végső fokon ítélkező bíróság határozataiért fennálló állami felelősség elvének elismerése önmagban nem jelenti a határozatok jogerejének megkérdőjelezését, [mivel az] állam felelősségre vonását célzó eljárás tárgya és az abban résztvevő felek nem feltétlenül azonosak a jogerőt nyert határozat alapjául szolgáló eljárásban szereplőkkel”,¹⁵ továbbá az semmi esetre sem követeli meg a kárt okozó bírósági határozat megváltoztatását.

43. A Kapferer-ügyben 2006. március 16-án hozott ítéletében¹⁶ a Bíróság ismételten a jogerős bírósági határozatok stabilitásának követelményét, illetve azt hangsúlyozta, hogy az ítélt dolog elve úgy a közösségi, mint a nemzeti jogrendekben jelentős szerepet tölt be.¹⁷ Hivatkozva az Eco Swiss-ügyben 1999. június 1-én hozott ítéletére,¹⁸ arra a

következtetésre jutott, hogy „a közösségi jog nem írja elő a nemzeti bíróságnak, hogy eltérjen a határozatokat jogerőre emelő belső eljárási szabályok alkalmazásától, még akkor sem, ha ez lehetővé tenné a szóban forgó határozat által megvalósított közösségi jogi jogsértés orvoslását”.¹⁹

44. Ezen ítélkezési gyakorlatot követve – ezúttal jogerős közigazgatási határozatok tekintetében – a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet lehetővé tette a Bíróságnak, hogy hangot adjon annak a szándékának, mely szerint összhangba kívánja hozni a közösségi jog elsőbbségének elvéből, valamint az előzetes döntéshozatali eljárásban hozott ítéleteinek visszaható hatályából eredő követelményeket a jogerő elvével kapcsolatosan a jobbiztonság elvéből adódó követelményekkel.

45. Ebben az ügyben különösen az volt a probléma, hogy valamely nemzeti hatóság azon kötelezettsége, hogy egy közösségi jogi szabályt még azokban a jogviszonyokban is a Bíróság értelmezésének megfelelően alkalmazzon, amelyek a Bíróság értelmezésre vonatkozó kérelem alapján hozott ítéletének kihirdetése előtt keletkeztek, maga után vonja-e a közigazgatási határozat

14 – 38. pont.

15 – 39. pont.

16 – A C-234/04. sz. ügyben hozott ítélet (EBHT 2006., I-2585. o.).

17 – 20. pont.

18 – A C-126/97. sz. ügyben hozott ítélet (EBHT 1999., I-3055. o.)46. és 47. pontja.

19 – A fent hivatkozott Kapferer-ügyben hozott ítélet 21. pontja. A jogerő elvének terjedelme áll a Bíróság előtt folyamatban lévő C-119/05. sz. Lucchini Siderurgica ügy középpontjában is, amelyben Geelhoed főtanácsnok 2006. szeptember 14-én ismertette az indítványát.

felülvizsgálatát, annak ellenére, hogy ez a határozat még a – Bíróság ítéletének figyelembe vétele érdekében előterjesztett – felülvizsgálati kérelem előtt jogerőre emelkedett.

„körülmenyt” sorolt fel, amelyek együttes fennállása esetén – az EK 10. cikk fényében – a határozat felülvizsgálatával megkeresett közigazgatási szerv köteles e határozatot felülvizsgálni. Emlékeztetni szeretnék, hogy melyek azok a feltételek, amelyeket a Bíróság mind az ítéletének indokolásában, mind a rendelkező részében bemutatott:

46. Emlékeztetve arra, hogy a jobbiztonság elve a közösségi jog alapvető jogelveinek egyike, valamint arra, hogy valamely jogerős közigazgatási határozat jogereje, amely az ésszerű jogorvoslati határidő leteltével, illetve a jogorvoslati jog kimerítésével áll be, hozzájárul az említett biztonsághoz, a Bíróság arra következtetett, hogy „a közösségi jog nem követeli meg, hogy a közigazgatási szerv főszabály szerint köteles legyen visszavonni az ily módon jogerőssé vált közigazgatási határozatot”.²⁰

- a nemzeti jog alapján a közigazgatási szerv hatáskörrel rendelkezik a jogerős közigazgatási határozat visszavonására;

- ez a határozat valamely végső fokon eljáró nemzeti bíróság ítélete következtében vált jogerőssé;

47. Következésképpen a Bíróság megközelítési módja az alábbi: a jobbiztonság elvének követelményeire figyelemmel, főszabályként a nemzeti hatóság – a közösségi jog értelmében – nem köteles a jogerőssé vált közigazgatási határozat visszavonására. Továbbá csak kivételesen, a Bíróság által kimerítően meghatározott körülmények esetén köteles az ilyen határozat felülvizsgálatára vagy adott esetben a visszavonására.

- ez az ítélet a Bíróság későbbi ítélkezési gyakorlatára tekintettel a közösségi jog téves – az EK 234. cikkének harmadik bekezdésében foglalt feltételek szerinti előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztése nélkül adott – értelmezésén alapszik, és

48. Ezen erőfeszítésében széleskörűen támaszkodott az előtte lévő ügy hátterére. Így az alapeljárást jellemző négy olyan

- az érdekelt ezen ítélkezési gyakorlatról történt tudomásszerzést követően haldéktalanul a közigazgatási szervhez fordult.

²⁰ – A fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet 24. pontja.

49. A Bíróság szerint „[a]z EK 10. cikkből eredő együttműködés elve értelmében különleges körülmények indokolhatják, hogy valamely nemzeti közigazgatási szerv a [jogerőssé vált közigazgatási határozatot] felülvizsgálja annak érdekében, hogy figyelembe vegye valamely releváns közösségi jogi rendelkezésnek a Bíróság által utóbb adott értelmezését. [Ezen túlmenően, az említett] szervnek kell – e felülvizsgálat eredménye függvényében – meghatároznia, hogy milyen mértékben kell – harmadik személy érdekeinek sérelme nélkül – a szóban forgó határozatot visszavonni”.²¹

50. A Bíróságnak a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletében ekként elfogadott megoldása azonban felvet bizonyos kérdéseket.

51. Így a Bíróságnak a jogerős közigazgatási határozat felülvizsgálata és visszavonása közötti különbségtétele arra enged következtetni, hogy ezen ítélet azt jelenti, hogy az abban előírt kötelezettség csak ezen határozat felülvizsgálatára vonatkozik, és hogy az illetékes közigazgatási szerv teljes körűen köteles tiszteletben tartani azokat az eljárási szabályokat, amelyeket egy ilyen határozat visszavonására nemzeti joga előír. A fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet ilyen olvasata szerint az illetékes közigazgatási szerv – az EK 10. cikk értelmében – minden bizonnyal köteles a jogerős közigazgatási határozat felülvizsgálatára, ám amennyiben a nemzeti jog e tekintetben

mérlegelési jogkört biztosít számára, még akkor is elutasíthatja az említett határozat visszavonását, ha ezen felülvizsgálat során megállapítja, hogy a határozat ellentétes a közösségi jognak a Bíróság által utólag adott értelmezésével, és az említett ítéletben szereplő többi feltétel teljesül.

52. Nem gondolom azonban, hogy a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet ilyen értelmezése helytálló lenne. E tekintetben osztom az Európai Közösségek Bizottságának azon véleményét, amely szerint ezt az ítéletet úgy kell értelmezni, hogy az illetékes közigazgatási hatóság – amennyiben a nemzeti jog alapján a jogerős közigazgatási határozat visszavonható, és az említett ítéletben egyértelműen meghatározott feltételek fennállnak – az EK 10. cikk értelmében köteles a határozatot visszavonni, ha e határozat felülvizsgálata során megállapítja, hogy az összeegyeztethetetlen a közösségi jog Bíróság által időközben adott értelmezésével.²²

53. Ugyanis az a véleményem, hogy a Bíróság az ítélete 27. pontjának ily módon való megfogalmazásával azt akarta pontosítani, hogy ha az EK 10. cikk értelmében, illetve az említett feltételek fennállása esetén az illetékes közigazgatási szerv köteles is a felülvizsgálatra, a vitatott jogerős közigazgatási

21 – Uo. 27. pont.

22 – Lásd a Bizottság észrevételeinek 40. pontját.

határozat visszavonása nem lehet automatikus, mivel az pontosan a felülvizsgálat eredményétől függ.

54. A fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet alapjául szolgáló ügy háttérének ismeretében már érthető a Bíróságnak az ilyen határozat felülvizsgálata és visszavonása közötti különbségtétele. Ugyanis ezen ítélet alkalmazásában az illetékes közigazgatási szerv – a kifizetett export-visszatérítés visszafizetését előíró közigazgatási határozat felülvizsgálata során – valamennyi exportált áru – a szóban forgó esetben darabolt baromfi – tekintetében köteles meghatározni, hogy azok jogosultak-e export-visszatérítésre, igenlő válasz esetén pedig azt is, hogy ez mekkora összegű. Tehát ez a felülvizsgálat egész pontosan abból áll, hogy a Bíróság Voogd Vleesimport en -export ügyben 1994. október 5-én hozott ítéletében²³ adott értelmezését az adott ügy tényállására alkalmazzák, vagyis, hogy „[e]gy olyan comb, amelyhez a hát egy darabja is hozzátartozik [...] a régi Nómenklatúra 02.02 B II e) 3 alszáma és az új Nómenklatúra 0207 41 51 000 alszáma szerint combnak minősül, amennyiben az említett hátdarab nem megfelelő nagyságú ahhoz, hogy a termék lényeges jellemzőjét képezhesse”,²⁴ és ebből vonjanak le következtetést valamennyi exportált termékre.

55. Véleményem szerint egy ilyen helyzetben az EK 10. cikk – a felülvizsgálat

eredményének függvényében – a közigazgatási határozatának visszavonására kötelezi a közigazgatási szervet. Szerintem a Bíróság a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletében a felülvizsgálati kötelezettség pontosításával azt kívánta jelezni, hogy „figyelembe kell venni a [közösségi jog] vonatkozó rendelkezésének Bíróság által időközben adott értelmezését”.²⁵

56. Ezenkívül a Bíróság által ebben az ítéletben választott út, vagyis hogy az EK 10. cikket az alapeljárás körülményeivel szoros összefüggésben értelmezte, kérdéseket vethet fel az említett ítélet terjedelmét illetően. Egyesek azt a kérdést vethették fel, hogy vajon elvi döntésről vagy csupán egy adott ügyben hozott ítéletről van-e szó, amely utóbbira utalhatott a kifejezett és ismételt hivatkozás az alapügy körülményeire.

57. A Bíróság ezt követő ítélkezési gyakorlata bizonyos mértékben választ ad ezekre a kérdésekre. Ugyanis azzal, hogy számos alkalommal hivatkozik a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletre, illetve, hogy az abban felsorolt „körülmények” kifejezést a „feltétel” rangjára emelte, úgy tűnik, hogy a Bíróság ezt az ítéletet olyan hivatkozási alapként kívánja meghatározni az

23 – A C-151/93. sz. ügyben hozott ítélet (EBHT 1994., I-4915. o.).

24 – 20. pont.

25 – 27. és 28. pont.

ítélkezési gyakorlatában, amely leválasztható a tényállási elemektől és az ítélet alapjául szolgáló esetre vonatkozó nemzeti jogtól.

58. Így a fent hivatkozott Kapferer-ügyben hozott ítéletében a Bíróság már „feltétel”-ként hivatkozik arra, hogy az említett szervnek rendelkeznie kell hatáskörrel a jogerős határozat visszavonására.²⁶ Ezenkívül az i-21 Germany és Arcor ügyben 2006. szeptember 19-én hozott ítéletében²⁷ a Bíróság azt állítja, hogy a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet 28. pontjából következik, „hogy a közigazgatási határozat meghozatalára illetékes közigazgatási szerv az EK 10. cikkből következő együttműködés elve alapján köteles felülvizsgálni e határozatot, és négy feltétel teljesülése esetén köteles azt visszavonni”.²⁸

59. A fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet elsődlegesen azonban továbbra is úgy tűnik, hogy egy pontosan meghatározott esetben alkalmazandó, vagyis a belső jogorvoslati lehetőségek kimerítésével jogerőssé vált olyan közigazgatási határozat felülvizsgálatára vonatkozó kérelem esetén, amely a Bíróság későbbi értelmezésére tekintettel ellentétes a közösségi joggal, és amelyet a végső fokon eljáró

nemzeti bíróság – szemben az EK 234. cikk (3) bekezdésével – anélkül hozott meg, hogy előzetes döntéshozatal iránti kérelmet terjesztett volna elő.²⁹ A fent hivatkozott Kapferer-ügyben, valamint az i-21 Germany és Arcor ügyben hozott ítéletek is ezt a besorolást támasztják alá, mivel a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletre hivatkoznak a – többé-kevésbé éles – elhatárolás érdekében.³⁰

60. Így a fent hivatkozott Kapferer-ügyben hozott ítéletében a Bíróság legalábbis elővigyázatosnak mutatkozott a tekintetben, hogy a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletben egy jogerős közigazgatási határozat kapcsán meghatározott elvek átültethetőek-e egy olyan ügyre, amelynek hátterében jogerőre emelkedett bírósági határozat áll.³¹ Még ha óvatosan hivatkozik is az ezen ítélet szerinti első feltételre, vagyis arra, hogy a nemzeti jog alapján az érintett szervnek hatáskörrel kell rendelkeznie a korábban elfogadott határozatának visszavonására, ezt csak azért teszi, hogy rögtön megállapítsa,

29 – Mint ahogy a Bizottság az észrevételeinek 21. pontjában hangsúlyozza, megállapítható, hogy a Bíróság a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletével a jogalanyok számára, az államnak a végső fokon ítélkező nemzeti bíróság által a közösségi jog megsértése miatti kártérítési felelősségén kívül (amely a fent hivatkozott Köbler-ügyben hozott ítéletből következik) egy második jogi utat biztosított arra, hogy – az alkalmazandó rendelkezés közösségi joggal ellentétes értelmezése, és az előzetes döntéshozatalra utalás kötelezettségének megsértése ellenére – a közösségi jog által számára biztosított joggal éljen.

30 – Jelzem továbbá, hogy a Finanzgericht Hamburg által a C-274/04. sz. ED & F Man Sugar ügyben 2006. április 6-án hozott ítélet (EBHT 2006., I-3269. o.) alapjául szolgáló előzetes döntéshozatali eljárás keretében feltett második kérdése alapján a Bíróság a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletről is állást foglalhatott volna. Ugyanakkor tekintettel az első kérdésre adott válaszára, a Bíróság úgy döntött, hogy nem szükséges a második kérdésre válaszolnia.

31 – Ez az elővigyázatosság a következőképpen jelenik meg: „feltéve, hogy a [Kühne & Heitz ügyben hozott] ítéletben kifejtett elvek áttehetőek olyan összefüggésbe, amely – az alapüghöz hasonlóan – jogerőre emelkedett bírósági határozatra vonatkozik” (23. pont).

26 – 23. pont.

27 – A C-392/04. és C-422/04. sz. egyesített ügyekben hozott ítélet (EBHT 2006., I-8559. o.).

28 – 52. pont (kiemelés tőlem).

hogy ez a feltétel nem teljesül a fent hivatkozott Kapferer-ügyben hozott ítélet alapjául szolgáló ügyben.

61. Ami a fent hivatkozott i-21 Germany és Arcor ügyben hozott ítéletet illeti, az egyértelműen kifejezi a Bíróság azon szándékát, hogy a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletében szereplő elvek nem ültethetőek át egy olyan helyzetre, ahol olyan személy kéri a jogerős közigazgatási határozat visszavonását, aki nem élt az említett határozattal szembeni jogorvoslati jogával. A fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélettől eltérő megközelítés bemutatása végett röviden emlékeztetni kell az i-21 Germany és Arcor ügyben hozott ítélet jogi és ténybeli hátterére. Ez a bemutatás annál is inkább szükséges, mivel a fent hivatkozott i-21 Germany és Arcor ügyben hozott ítélet alapjául szolgáló ügy vonatkozó nemzeti rendelkezése, csakúgy mint a bennünket foglalkoztató ügyben, a VwVfG 48. §-ának (1) bekezdése.

62. A két távközlési vállalkozásra, az i-21-re és az Arcorra, igazgatási díjat szabtak ki egyedi távközlési szolgáltatási engedély címén. Ezt a díjat kifogás nélkül megfizették, és nem nyújtottak be fellebbezést a díjmegállapító határozat kézbesítésétől számított egy hónapon belül. Az említett díj összege a szabályozó hatóságnál 30 év alatt előreláthatóan felmerülő általános igazgatási költségen alapult.

63. A Bundesverwaltungsgericht egy előírt határidőn belül megtámadott díjmegállapító határozat hatályon kívül helyezésére irányuló jogorvoslati eljárás során megállapította, hogy a távközlési szolgáltatási engedélyekkel kapcsolatos díjakról szóló rendelet ellentétes a távközlésről szóló törvénnyel és a német alkotmánnyal, és megerősítette az érintett díjmegállapító határozat hatályon kívül helyezését. Ezen ítélet nyomán az i-21 és az Arcor sikertelenül igényelte vissza a megfizetett igazgatási díjat. Ekkor mindketten keresetet nyújtottak be a Verwaltungsgericht elé, amely azokat azzal az indokolással utasította el, hogy a díjmegállapító határozataik jogerőssé váltak, és a jelen esetben nem emelhető kifogás azzal szemben, hogy a közigazgatási szerv megtagadta e határozatok visszavonását.

64. Mivel az i-21 és az Arcor ügy ítélték meg, hogy a Verwaltungsgericht nem csak a nemzeti jog, hanem a közösségi jog tekintetében is tévedett a jogalkalmazása során, „felülvizsgálati” kérelmet nyújtottak be a Bundesverwaltungsgericht elé.

65. E nemzeti bíróság két kérdést intézett a Bírósághoz. Először is azt kérdezte, hogy úgy kell-e értelmezni a távközlési szolgáltatások terén az általános felhatalmazásokra és az egyedi engedélyekre vonatkozó közös szabályozási keretről szóló, 1997. április 10-i 97/13/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv³² 11. cikkének (1) bekezdését, hogy

32 – HLL 117., 15. o.

azzal ellentétes egy olyan egyedi engedélyezési díj kivetése, amelynek kiszámításánál a nemzeti szabályozó hatóság 30 éves időszak alatt előreláthatóan felmerülő általános igazgatási költségeit vették alapul, amely kérdésre a Bíróság igenlő választ adott.

tekintettel a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletre.³⁴

66. Másodsorban a Bundesverwaltungsgericht azt kérdezte, hogy úgy kell-e értelmezni az EK 10. cikkét és a 97/13 irányelv 11. cikkének (1) bekezdését, hogy azok megkövetelik valamely díjat megállapító határozat hatályon kívül helyezését, amelyet a nemzeti jog által előírt határidőben nem támadtak meg, ha a nemzeti jog a hatályon kívül helyezést megengedi, de nem követeli meg?

68. Az említett ítélet erre az esetre való esetleges alkalmazását illetően a Bíróság egyértelműen fogalmaz:

„53. A fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet alapjául szolgáló ügy [...] teljesen eltér az alapügyben felmerült ügyektől. A Kühne & Heitz NV vállalkozás ugyanis minden rendelkezésére álló jogorvoslati lehetőséget kimerített, míg az alapügyben az i-21 és az Arcor nem éltek a nekik címzett díjmegállapító határozatokkal szembeni jogorvoslati jogukkal.

67. Az előzetes döntéshozatalra utaló határozatokból következik, hogy ez a bíróság azt kérte a Bíróságtól, hogy foglaljon állást a tekintetben, hogy az EK 10. cikk és a 97/13 irányelv 11. cikkének (1) bekezdése a díjmegállapító határozat visszavonása tekintetében³³ nem korlátozza-e a szabályozó hatóság mérlegelési jogkörét, különös

54. Következésképpen az i-21 által képviselt állásponttal szemben a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet nem releváns annak megállapításában, hogy az alapügyben felmerülthöz hasonló esetben a közigazgatási szerv köteles-e felülvizsgálni a jogerőssé vált határozatokat.”

33 – Emlékeztetek arra, hogy a német ítélkezési gyakorlat szerint a VwVfG 48. §-ának (1) bekezdése értelmében a közigazgatási hatóság mérlegelési jogkörrel rendelkezik a jogerőre emelkedett jogellenes közigazgatási aktusok visszavonására. Ez a mérlegelési jogkör ugyanakkor nullára csökken, ha a szóban forgó aktus fenttartása „teljességgel tarthatatlan” a közrend, a jóhiszeműség, a méltányosság, az egyenlő bánásmód szempontjából, vagy nyilvánvalóan jogellenes.

34 – A Bundesverwaltungsgericht e tekintetben megállapította, hogy a „felülvizsgálati” kérelmek pusztán a nemzeti jog alapján nem fogadhatók el. E bíróság megítélése szerint nem olyan esetekről van szó, amikor a díjmegállapító határozatok fenttartása „teljességgel tarthatatlan”, és a hatóság mérlegelési jogköre annyira beszűkül, hogy csak a határozat visszavonásáról rendelkezhet.

69. Mivel a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet megoldása ennél fogva nem alkalmazható olyan esetekben, ahol azt a közigazgatási határozatot, amelynek visszavonását kérték, a nemzeti jog által előírt határidőn belül nem támadták meg, azt, hogy az illetékes közigazgatási szerv köteles-e vagy sem az ilyen határozat visszavonására, teljes egészében a tárgyban irányadó nemzeti rendelkezések határozzák meg, vagyis a VwVfG 48. §-ának (1) bekezdése. Ilyen esetben a tagállamok eljárási autonómiája teljes körű védelmet élvez, még a tényleges érvényesülés és az egyenértékűség elvének keretei között is. Egyébként a jelen ügyben ez utóbbi elv játszik majd meghatározó szerepet.

70. Az egyenértékűség elve ugyanis megköveteli, hogy a nemzeti eljárási szabályok összessége „különbségtétel nélkül vonatkozzon a közösségi jog és a belső jog megsértésén alapuló jogorvoslatokra”.³⁵ A Bíróság szerint ebből következik, hogy „amennyiben a jogorvoslatokra alkalmazandó nemzeti szabályok a belső jogot sértő, jöllehet már jogerőssé vált közigazgatási aktus visszavonásának kötelezettségét írják elő, amikor ezen aktus fenntartása „teljességgel tarthatatlan”, ugyanezen visszavonási kötelezettségnek kell azonos feltételek mellett érvényesülnie azon közigazgatási aktusra, amely nem felel meg a közösségi jognak”.³⁶ Ennél fogva a Bíróság azt

tanácsolja a nemzeti bíróságnak, hogy amikor „a teljességgel tarthatatlan” jelleg fogalmának megítélését lehetővé tevő német ítélkezési gyakorlat szerinti kritériumokat vizsgálja, ne tegyen különbséget aszerint, hogy nemzeti jogról vagy közösségi jogról van-e szó.

71. Ezen kritériumok között szerepel az, hogyha a közigazgatási aktus magasabb szintű jogi normákhoz viszonyítva nyilvánvalóan jogellenes. Még mindig az egyenértékűség elvére hivatkozva a Bíróság hangsúlyozta, hogy „[h]a a nemzeti jogszabályok szerint a hatóság köteles visszavonni a jogerőssé vált közigazgatási határozatot, ha az nyilvánvalóan összeegyeztethetetlen a belső joggal, ugyanezen kötelezettségnek kell érvényesülnie, ha e határozat a közösségi joggal nyilvánvalóan összeegyeztethetetlen”.³⁷ A nemzeti bíróságnak adott iránymutatást követően,³⁸ a Bíróság e bíróságra hagyja, hogy „megítélje, hogy az olyan, a közösségi joggal egyértelműen összeegyeztethetetlen szabályozás, mint amely az alapügyben érintett díjmegállapító határozatok alapjául szolgál, nyilvánvalóan jogellenes-e az érintett nemzeti jog értelmében”.³⁹

35 – A fent hivatkozott i-21 és Arcor ügyben hozott ítélet 62. pontja.

36 – Uo. 63. pont.

37 – Uo. 69. pont.

38 – Uo. 70. pont.

39 – Uo. 71. pont.

72. Következésképpen a Bíróság a következő választ fogalmazta meg a nemzeti bíróságnak: értelmezése alapján – összeegyeztethetetlen a közösségi joggal.

„a 97/13 irányelv 11. cikkének (1) bekezdésével összefüggésben értelmezett EK 10. cikk szerint a nemzeti bíróság feladata annak megítélése, hogy [...] a közösségi joggal egyértelműen összeegyeztethetetlen szabályozás [...] nyilvánvalóan jogellenes-e az érintett nemzeti jog értelmében. Ha erről van szó, a nemzeti joga alapján ezen bíróságnak kell levonnia az e [díjmegállapító] határozatok visszavonásával kapcsolatos valamennyi következtetést”.⁴⁰

73. A jogerős közigazgatási és bírói határozatok felülvizsgálatával kapcsolatos legújabb ítélkezési gyakorlat álláspontom szerint a következőképpen foglalható össze.

74. Tekintettel a jogbiztonság, valamint a jogerő elvének mind a közösségi jogrendben, mind a nemzeti jogrendekben betöltött jelentőségére, főszabályként azt kell megállapítani, hogy a közösségi jog nem írja elő valamely nemzeti hatóságnak, hogy az általa meghozott jogerős határozatát visszavonja, még akkor sem, ha az – a Bíróság későbbi

75. Ennélfogva teljes mértékben a nemzeti eljárási jog az irányadó a tagállamok eljárási autonómiája elvének megfelelően.

76. Ugyanakkor, ha megállapítást nyert, hogy valamely jogerős határozat felülvizsgálatát megakadályozó nemzeti eljárási szabály ellentétes az egyenértékűség és/vagy a tényleges érvényesülés elvével, az ilyen szabály alkalmazásától a nemzeti bíróságnak el kell tekintenie.

77. Ami közelebbről a jogerős közigazgatási határozatok felülvizsgálatának problémakörét illeti, az EK 10. cikk esettől függően eltérő természetű és erősségű hatásokat vált ki.

78. Így fent hivatkozott i-21 és Arcor ügyben hozott ítéletből következik, hogy valamely olyan jogerős közigazgatási határozat esetében, amellyel szemben nem éltek bírósági jogorvoslattal, a megsértett közösségi rendelkezéssel összefüggésben értelmezett EK 10. cikk legalábbis arra kötelezi a nemzeti

40 – Uo. 72. pont.

bíróságot – akit azzal kerestek meg, hogy az illetékes nemzeti hatóság elutasította ezen határozat felülvizsgálatát –, hogy vizsgálja meg, a nemzeti jogának eljárási szabályai – az egyenértékűség elvével összhangban – nem vezetnek-e arra az eredményre, hogy kötelező az említett határozat felülvizsgálata, vagy adott esetben visszavonása.

79. Az EK 10. cikk ebben az esetben a nemzeti eljárási jogban létező minden lehetséges eszköz igénybevételét előírja annak érdekében, hogy a közösségi joggal ellentétes jogerős közigazgatási határozat felülvizsgálatra, vagy adott esetben visszavonásra kerüljön, amennyiben a nemzeti jog erre lehetőség ad.

80. A fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletben említett esetet illetően a Bíróság maga állapította meg azokat a feltételeket, amelyek fennállása esetén a közigazgatási szerv köteles az ilyen határozat felülvizsgálatára. Minden bizonnyal ezek közül a feltételek közül az az elsődleges, amely szerint a nemzeti jog alapján e szervnek hatáskörrel kell rendelkeznie az említett határozat visszavonására. A felülvizsgálati kötelezettség fennállása tehát mindenekelőtt attól a nemzeti eljárási szabálytól függ, amely ezt a jogot az illetékes közigazgatási szervnek biztosítja.

81. A tagállamoknak az eljárási autonómiával ekképpen biztosított kedvezmény ugyanakkor itt végződik, ami álláspontom szerint az érintett eset különlegességével

magyarázható. Ugyanis a közösségi jog olyan nemzeti bíróság általi téves értelmezése esetén, amelynek a határozatai ellen a nemzeti jog értelmében nincs bírósági jogorvoslat, és amennyiben ez a bíróság megsértette az EK 234. cikk harmadik bekezdése szerinti előzetes döntéshozatalra utalásra vonatkozó kötelezettségét, az EK 10. cikknek az a hatása, hogy a nemzeti joga által a közigazgatási szervnek biztosított jogot átalakítja a közösségi joggal ellentétes, jogerős közigazgatási határozat felülvizsgálatára, illetve e felülvizsgálat eredményétől függően, annak visszavonásra vonatkozó kötelezettséggé.

82. A fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletből leszűrhető megoldás így az EK 10. cikkel összefüggésben enyhíti azokat a negatív hatásokat, amelyeket az EK 234. cikk harmadik bekezdése szerinti helyzetben az előzetes döntéshozatalra utalás elmaradása okoz, mivel a nemzeti joguk szerint valamennyi jogorvoslati lehetőséget kimerítő jogalanyoknak új lehetőséget kínál arra, hogy a közösségi jog által számukra biztosított jognak érvényt szerezhessenek.

83. Mint ahogy azt a finn kormány a jelenlegi ítélezési gyakorlatra tekintettel véleményem szerint megalapozottan állítja,⁴¹ a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet azokat a feltételeket határozta meg, amelyek esetén minden esetben fennáll a felülvizsgálati kötelezettség. Mindemellett a közösségi joggal nem ellentétes, ha más körülmények

41 – A finn kormány észrevételeinek 15. pontja.

esetén is felülvizsgálatra kerül sor, ha a nemzeti eljárásjogi rendelkezések ezt lehetővé teszik.

84. Mivel a jelenlegi ügy hasonló ténybeli és jogi háttérrel rendelkezik, mint amely a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet alapjául szolgált, álláspontom szerint a jelen előzetes döntéshozatal iránti kérelmet a Bíróság által ebben az ítéletében alkalmazott szemszögből kell megvizsgálni.

B – Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett első kérdésről

85. Első kérdésével a kérdést előterjesztő bíróság lényegében azt kérdezi a Bíróságtól, hogy a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletben megállapított azon feltétel teljesítése, amely szerint a végső fokon eljáró nemzeti bíróság olyan határozata, amely a Bíróság későbbi ítélezési gyakorlatára tekintettel a közösségi jog téves – az EK 234. cikkének harmadik bekezdésében foglalt feltételek szerinti előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztése nélkül adott – értelmezésén alapul, szükségessé teszi-e, hogy az alapeljárás felperese a vitatott közigazgatási határozat ellen benyújtott, a belső jog szerinti jogorvoslati kérelmében a közösségi jogra hivatkozzon.

86. A Kempter, a finn kormány és a Bizottság úgy ítélik meg, hogy erre a kérdésre nemleges választ kell adni.

87. Először is a Bizottság azt állítja, hogy a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletnek sem az indokolásából, sem a rendelkező részéből nem következik az, hogy az érdekeltnek a szóban forgó közigazgatási aktust a közösségi jogra való hivatkozással kell megtámadnia a nemzeti bíróság előtt.

88. A finn kormány ezen kívül megállapítja, hogy egy ilyen feltétel gyakorlatilag lehetlenné tenné a közösségi jogrend által elismert jogok gyakorlását, és így a tényleges érvényesülés elve ellen hatna. Ugyanez a kormány szintén csatlakozik a kérdést előterjesztő bíróság álláspontjához, amely szerint nem szabad a sértett fél hátrányára értékelni azt a tényt, hogy valamely nemzeti bíróság a közösségi joggal kapcsolatban felmerült kérdés fontosságát nem ismerte el.

89. Ezen túlmenően a Kempter és a Bizottság megjegyzik, hogy a végső fokon eljáró nemzeti bíróságoknak az EK 234. cikk harmadik bekezdése alapján fennálló, előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztésére vonatkozó kötelezettsége nem függ attól, hogy a felek indítványozták-e ilyen kérelem előterjesztését az említett bíróságok előtt, vagy hogy a felek hivatkoztak-e a közösségi jog megsértésére.

90. A cseh kormány álláspontja szerint a jogerős közigazgatási határozat felülvizsgálata és kijavítása csak akkor köthető ahhoz a feltételhez, hogy az érdekelt e határozatot a nemzeti bíróság előtt a közösségi jogra hivatkozással támadta meg, ha e nemzeti bíróság a belső jog értelmében nem jogosult és nem köteles a közösségi jogot hivatalból alkalmazni, és ha e körülmény nem képezi az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvének akadályát.

91. A Kempterhez, a finn kormányhoz és a Bizottsághoz hasonlóan azt gondolom, hogy a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet szerinti esetben valamely jogerős közigazgatási határozat felülvizsgálata és adott esetben visszavonása, amely egy közösségi rendelkezés Bíróság által időközben adott értelmezésének figyelembevételét szolgálja, nem teszi szükségessé, hogy a felperes az ilyen határozat ellen a belső jog alapján benyújtott keresetében a közösségi jogra hivatkozzon, mégpedig a következő okok miatt.

92. Először is megállapítom, hogy egyáltalán nem következik a Bíróságnak a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletében előírt harmadik feltételének szövegezéséből, hogy a felperesnek a nemzeti jog alapján benyújtott keresetében a közösségi jogra kell hivatkoznia annak érdekében, hogy az illetékes közigazgatási szerv köteles legyen a felülvizsgálatra. E harmadik feltétel meghatározása érdekében ismételten idézni szükséges

a Bíróság által megfogalmazott szöveget: a végső fokon eljáró bíróság ítélete „a Bíróság későbbi ítélkezési gyakorlatára tekintettel a közösségi jog téves – az EK 234. cikkének harmadik bekezdésében foglalt feltételek szerinti előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztése nélkül adott – értelmezésén alapszik”.⁴²

93. A fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet eképpen megfogalmazott harmadik feltétele két, szorosan összefüggő tényezőn alapul. Egyrészt a végső fokon eljáró bíróság határozata a közösségi jog téves értelmezésén alapul. Másrészt ugyanezen bíróság nem terjesztett a Bíróság elé előzetes döntéshozatal iránti kérelmet, megsértve ezzel az EK 234. cikk harmadik bekezdését.

94. Ezzel szemben a Bíróság nem írta elő kifejezetten, hogy az alapeljárás felperese köteles lenne az említett bíróság előtt a közösségi jogra hivatkozni.⁴³ Így nincs jelentősége annak, hogy az a bíróság, amelynek határozata ellen a belső jog értelmében nincs

42 – A fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet 28. pontja (kiemelés tőlem).

43 – Pusztán az a tény, hogy a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet alapjául szolgáló ügyben a felperes vállalkozás a közösségi jogra hivatkozott a végső fokon eljáró bíróság előtt, nem alkalmas annak bizonyítására, hogy a Bíróság – amikor ezt a harmadik feltételt megfogalmazta – kifejezetten elő kívánta volna írni azt, hogy a végső fokon eljáró nemzeti bíróság előtt a közösségi jogra kell hivatkozni. E tekintetben lásd ebben az ügyben a Kühne & Heitz észrevételeinek 22. pontját. Pontosabban a vállalkozás azt állítja, hogy abban az eljárásban, amely a College van Beroep voor het bedrijfsleven 1991. november 22-i ítéletéhez vezetett, hivatkozott a Bíróság 327/82. sz. Ekro-ügyben 1984. január 18-án hozott ítéletére (EBHT 1984., 107. o.).

jogorvoslati lehetőség, az alapeljárás feleinek kezdeményezésére vagy saját kezdeményezésére alkalmazta-e a közösségi jogot. A Bíróság megfogalmazására tekintettel egyedül annak van jelentősége, hogy a szóban forgó bírósági határozat a közösségi jog téves értelmezésén alapul, és így e jogot tévesen alkalmazza, úgy hogy e bíróság nem tartotta szükségesnek a Bíróságot az értelmezés érdekében előzetes döntéshozatal iránti kérelemmel megkeresni.

95. Márpedig ugyanez történt a jelen ügyben. Ugyanis az előzetes döntéshozatalra utaló határozatból következik, hogy noha a Kempter sem a Finanzgericht Hamburg, sem Bundesfinanzhof előtt nem hivatkozott a 3665/87 rendelet 5. cikkének (1) bekezdésére, ugyanakkor e két bíróság – legalábbis részben – e rendelet téves értelmezése alapján hozta meg az ítéletét.⁴⁴

96. Másodsorban nem szabad elfelejteni, hogy a Bíróság által a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletében elfogadott megoldás – a harmadik feltétel megfogalmazásának megfelelően – erősen kötődik az előzetes döntéshozatalra utalás kötelezettségéhez, amely az EK 234. cikk harmadik bekezdése értelmében kötelező azon nemzeti bíróságok számára, amelyek határozatai ellen a belső jog szerint nincs jogorvoslati lehetőség. Márpedig a Kempterhez és a Bizottsághoz hasonlóan megállapítom, hogy ez a

kötelezettség nem függ sem attól, hogy az alapeljárás felperese kérje az érintett bíróságtól a Bíróság előzetes döntéshozatal iránti megkeresését, sem pedig attól, hogy a keresete alátámasztására a közösségi jogra hivatkozzon.

97. Ha a Bíróság a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletében előírt harmadik feltételt oly módon értelmezné, mint amely azt jelenti, hogy az alapeljárás felperese köteles a végső fokon eljáró nemzeti bíróság előtt a közösségi jogra hivatkozni, álláspontom szerint azzal a nagy hátránnyal járna, hogy újabb felmentést jelentene az előzetes döntéshozatalra utalás kötelezettsége alól, amely az EK 234. cikk harmadik bekezdése szerint – a Bíróság eddigi értelmezése alapján – ezt a bíróságot terheli.

98. E tekintetben emlékeztetni kell arra, hogy mi az előzetes döntéshozatalra utalás kötelezettségének fő indoka, tudniillik hogy megakadályozza az olyan nemzeti ítélkezési gyakorlat kialakulását és megszilárdulását, amely a közösségi jog téves értelmezésén vagy nem megfelelő alkalmazásán alapul.⁴⁵ Ez a kötelezettség arányban áll a legfelső szinten eljáró bíróságok nemzeti jogrendekben betöltött stratégiai szerepével. Ugyanis a hagyományos jogegységesítő

44 – Lásd az előzetes döntéshozatalra utaló határozat francia nyelvű változatának 8. o. b) pontját és a Kempter észrevételeinek 1. és 2. pontját.

45 – Lásd ebben az értelemben többek között a C-495/03. sz. Intermodal Transports ügyben 2005. szeptember 15-én hozott ítélet (EBHT 2005., I-8151. o.) 29. pontját és az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlatot.

szerepüknek megfelelően, feladatuk annak biztosítása, hogy a nemzeti bíróságok a közösségi jogot helyesen és hatékonyan hajtsák végre. Ráadásul ők azok, akik eljárnak azokban a legvégső jogorvoslati kérelmekben, amelyek a magánszemélyek közösségi jogból eredő jogainak védelmét szolgálják.

foglalkozó ítélkezési gyakorlatból következik, hogy valamely előzetes döntéshozatal iránti kérelem esetleges előterjesztése teljes egészében ezen bíróságnak az említett kérelem helytállóságára és szükségességére vonatkozó mérlegelésétől függ, és nem függ az alapeljárás felei által ugyanezen bíróság előtt felhozott jogalpok természetétől.

99. A Cilfit és társai ügyben 1982. október 6-án hozott ítéletből⁴⁶ eredő ítélkezési gyakorlat alkalmazásában azoknak a nemzeti bíróságoknak, amelyek határozatai ellen a belső jog szerint nincs jogorvoslati lehetőség, „ha közösségi jogi kérdés merül fel előttük, eleget kell tenniük azon kötelezettségüknek, hogy a Bírósághoz forduljanak, kivéve ha megállapították, hogy a felmerült kérdés nem releváns, vagy hogy a szóban forgó közösségi rendelkezést a Bíróság már értelmezte, vagy hogy a közösségi jog helyes alkalmazása olyan nyilvánvaló, hogy minden ésszerű kétséget kizár”.⁴⁷

101. A Bíróság és nemzeti bíróságok közötti közvetlen együttműködési eljárás létrehozásával az előzetes döntéshozatal iránti kérelem bíróság és bíróság közötti párbeszédén alapszik. Ezen eljárás során az alapeljárás feleit – a kérdést feltevő bíróság által kijelölt jogi keretek között – csupán az észrevételeik megtételére kérik fel.⁴⁸ A Bíróság szerint „[a]z [EK 234.] cikkben rögzített korlátok között így egyedül a nemzeti bíróságok feladata, hogy a Bíróság esetleges megkereséséről és annak tárgyáról döntsenek, illetve annak megítélése is egyedül e bíróságok feladata, hogy a kérelmükre hozott előzetes döntést elegendőnek tartják-e, vagy szükségesnek tartják a Bíróság újbóli megkeresését”.⁴⁹

100. Ezzel szemben nem vezethető le ebből az ítélkezési gyakorlatból, hogy azok a nemzeti bíróságok, amelyek határozatai ellen a belső jog szerint nincs jogorvoslati lehetőség, felmentést nyernek az értelmezés érdekében az előzetes döntéshozatalra utalás kötelezettsége alól, ha az alapeljárás felperesei nem hivatkoztak előtte a közösségi jogra alapított jogalapra. Ellenkezőleg, az EK 234. cikk végrehajtásának feltételeivel

102. Meg kell továbbá állapítani, hogy a Bíróság a fent hivatkozott Cilfit és társai ügyben hozott ítéletében pontosította az EK 234. cikk második és harmadik bekezdése

46 – A 283/81. sz. ügyben hozott ítélet (EBHT 1982., 3415. o.).

47 – A fent hivatkozott Intermodal Transports ügyben hozott ítélet 33. pontja.

48 – A C-116/96 REV sz. Reisebüro Binder ügyben 1998. április 28-án hozott végzés (EBHT 1998., I-1889. o.) 7. pontja.

49 – Uo. 8. pont.

értelmében vett azon kifejezést, hogy „amennyiben ilyen kérdés merül fel”, annak megállapítása érdekében, hogy mely feltételek esetén köteles a Bíróságot megkeresni az a nemzeti bíróság, amelynek határozatai ellen a belső jog szerint nincs jogorvoslati lehetőség.

103. A Bíróság ennek kapcsán kimondta, hogy az előzetes döntéshozatal iránti kérelem nem jelent a felek számára jogorvoslati lehetőséget valamely nemzeti bíróság előtt folyamatban lévő eljárásban. A Bíróság szerint „[a]z, hogy az egyik fél állítása szerint a jogvita a közösségi jog értelmezésének kérdését veti fel, önmagában nem elegendő tehát ahhoz, hogy az érintett bíróság köteles legyen a kérdést az [EK 234.] cikk értelmében felmerült kérdésnek tekinteni. Másrésztől – adott esetben – hivatalból is a Bírósághoz fordulhat”.⁵⁰

104. Ezen túlmenően egy másik ítéletben a Bíróság hangsúlyozta egyrésztől, hogy „az a tény, hogy az alapeljárás felei a nemzeti bíróság előtt nem vetettek fel közösségi jogi kérdést, még nem zárja ki, hogy a nemzeti bíróság a Bírósághoz forduljon”, másrésztől, hogy „[a]z előzetes döntéshozatali kérelem Bírósághoz történő előterjesztésének előírásával, amikor »egy tagállam bírósága előtt ilyen kérdés merül fel«, [az EK 234. cikk harmadik bekezdése] nem szándékozott e kérelem előterjesztését kizárólag azon esetekre korlátozni, amelyekben az alapeljárásban részt vevő egyik vagy másik fél

kezdeményezi a közösségi jog értelmezésére vagy érvényességére vonatkozó kérdés felvetését, hanem kiterjed azon esetekre is, amelyekben maga a nemzeti bíróság vet fel ilyen kérdést, ha úgy ítéli meg, hogy a kérdésre vonatkozóan a Bíróság döntése „szükséges ítélete meghozatalához”.⁵¹”

105. Ebből az ítélkezési gyakorlatból következik, hogy ha egy olyan nemzeti bíróság szerint, amelynek határozatai ellen a belső jog szerint nincs jogorvoslati lehetőség, az előtte folyamatban lévő jogvita eldöntéséhez a közösségi jog alkalmazásának szükségessége merül fel, az EK 234. cikk harmadik bekezdése arra kötelezi az említett bíróságot, hogy valamennyi felmerülő értelmezési kérdéssel megkeresse a Bíróságot, még akkor is, ha az alapeljárás felperese nem hivatkozott a közösségi jogra alapított jogalapra, ugyanakkor azokkal a fenntartásokkal, amelyeket a Bíróság a fent hivatkozott Cilfit és társai ügyben hozott ítéletében megállapított, és amelyekre legutóbb a fent hivatkozott Intermodal Transports ügyben hozott ítéletében emlékeztetett.

106. Ez az elemzés nem jelenti azt, hogy az olyan nemzeti bíróság, amelynek határozatai ellen a belső jog szerint nincs jogorvoslati lehetőség, a közösségi jog értelmében köteles

50 – A fent hivatkozott Cilfit és társai ügyben hozott ítélet 9. pontja.

51 – A 126/80. sz. Salonia-ügyben 1981. június 16-án hozott ítélet (EBHT 1981., 1563. o.) 7. pontja. Megállapítom továbbá, hogy a fent hivatkozott Cilfit és társai ügyben hozott ítéletben a Bíróság pontosította, hogy „[az EK 234. cikk] második és harmadik bekezdése közötti összefüggésből következően abban a kérdésben, hogy határozata meghozatalához szükséges-e valamely közösségi jogi kérdés eldöntése, a harmadik bekezdésben említett bíróságok ugyanolyan mérlegelési joggal rendelkeznek, mint bármely más nemzeti bíróság” (10. pont).

lenne hivatalból e jogra hivatkozni. Csupán azt jelenti, hogy egy olyan helyzetben, ahol az alapeljárás felei nem hivatkoztak a közösségi jogra, amennyiben e bíróság a nemzeti joga szerint hivatalból megvizsgálhatja, hogy a közigazgatási aktus megfelel-e a közösségi jognak, és úgy ítéli meg, hogy e jog alkalmazása szükséges ítéletének meghozatalához, főszabályként köteles az értelmezés érdekében a Bírósághoz előzetes döntéshozatal iránti kérelmet előterjeszteni. Ha ezt a kötelezettséget nem tartja tiszteletben, és az általa meghozott határozat a közösségi jog téves értelmezésén alapul, akkor teljesül a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletben előírt harmadik feltétel.

107. Harmadsorban úgy ítélem meg, hogy az olyan értelmezés, amely szerint e harmadik feltétel teljesüléséhez szükséges, hogy az alapeljárás felperese a közösségi jogra hivatkozzon, nehezen lenne érthető az alapeljáráshoz hasonló helyzetben.

108. Az előzetes döntéshozatalra utaló határozatból ugyanis az következik, hogy az a közösségi joggal ellentétes követelmény, amely szerint – emlékezzünk – a nem differenciált visszatérítés esetében annak bizonyítását, hogy az érintett terméket a kiviteli nyilatkozat elfogadását követő 12 hónapon belül harmadik országra importálták, még

e támogatás kifizetését követően is kérhetik, megfelel a Hauptzollamt régóta fennálló gyakorlatának, amelyet a Finanzgericht Hamburg és a Bundesfinanzhof ítélkezési gyakorlata is alátámaszt.⁵²

109. Ilyen körülmények között felróható-e ténylegesen valamely jogalany, hogy a végső fokon eljáró nemzeti bírósághoz benyújtott keresetében nem hivatkozott a közösségi jogra, vagyis a jelen ügyben a 3665/87 rendelet 5. cikke (1) bekezdésének a) pontjára, amikor ez a cikk, ahogyan a nemzeti bíróságok a fent hivatkozott Emsland-Stärke ügyben hozott ítélet előtt állandó gyakorlatukban egyformán értelmezték és alkalmazták, nem biztosította volna számára a pernyertességet? Az e kérdésre adandó válasz egyértelműnek tűnik számomra, és megértem, hogy ilyen körülmények között valamely jogalany a közösségi jogra alapított jogalapoktól eltérő jogalapokra alapozza jogi stratégiáját.⁵³

110. Ezért a fenti megállapításokra tekintettel azt javaslom a Bíróságnak, hogy az előzetes döntéshozatalra előterjesztett első kérdésre azt a választ adja, hogy a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott

52 – Lásd az előzetes döntéshozatalra utaló határozat francia nyelvű változatának 9. és 10. pontját.

53 – Az ettől eltérő válasz arra ösztönözhetné a jogalanyokat, hogy kizárólag azért hivatkozzanak a közösségi jogra, hogy felkészüljenek arra – valamikor a távoli jövőben bekövetkező – esetre, amikor a végső fokon eljáró bíróság határozata ellentétes lenne a Bíróság egyik későbbi ítéletével, ami szerintünk nem elsődleges célja a közösségi jog közvetlen hatályának.

ítéletben megállapított azon feltétel teljesüléséhez, amely szerint a végső fokon eljáró nemzeti bíróság olyan határozata, amely a Bíróság későbbi ítélkezési gyakorlatára tekintettel a közösségi jog téves – az EK 234. cikkének harmadik bekezdésében foglalt feltételek szerinti előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztése nélkül adott – értelmezésén alapul, nem szükséges, hogy az alapeljárás felperese a vitatott közigazgatási határozat ellen benyújtott, a belső jog szerinti jogorvoslati kérelmében a közösségi jogra hivatkozzon.

C – A előzetes döntéshozatalra előterjesztett második kérdéstről

111. Ezzel a kérdéssel a kérdést előterjesztő bíróság arra vár választ a Bíróságtól, hogy a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletben rögzített feltételeken kívül a közösségi jog előír-e valamilyen határidőt a jogerős, közösségi joggal ellentétes közigazgatási határozat felülvizsgálatára és kijavítására irányuló kérelem előterjesztésére.

112. Emlékeztetek arra, hogy ez a kérdés az alapeljárás sajátos összefüggéseiben gyökerezik, vagyis, hogy a Kempter csupán 2002. szeptember 16-i levelével – azaz 19 hónappal a fent hivatkozott Emsland-Stärke ügyben hozott ítélet kihirdetését követően – kérte levélben a Hauptzollamtól az 1995. augusztus 10-i visszafizetést elrendelő határozat visszavonását.

113. Az előzetes döntéshozatalra utaló határozat indokolásából következik, hogy a Finanzgericht Hamburg általánosan megfogalmazott második kérdése két szemszögből is vizsgálendő.⁵⁴

114. Egyrészt e bíróság a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletben a Bíróság által lefektetett negyedik feltétel tartalmára vonatkozó kérdést tett fel, amely szerint az érdekeltnek a Bíróság ítélkezési gyakorlatáról történt tudomásszerzést követően haladéktalanul a közigazgatási szervhez kell fordulnia.

115. Másrészt a kérdést előterjesztő bíróság általánosabb jelleggel azt kérdezi, hogy e negyedik feltételen túlmenően, úgy kell-e tekinteni, hogy a közösségi jogot sértő jogerős közigazgatási határozat felülvizsgálata és visszavonása iránti kérelem előterjesztésének lehetősége a jogbiztonság érdekében valamely határidőhöz kötött, vagy ellenkezőleg, időben korlátlan. Mivel a nemzeti hatóságok kötelesek a közösségi jog valamely rendelkezésének a Bíróság előzetes döntéshozatali kérdésben hozott ítéletében adott értelmezését alkalmazni az ezen ítélet előtt keletkezett jogviszonyokra, a kérdést előterjesztő bíróságnak kétségei vannak afelől, hogy valamely jogerős és közösségi jogot sértő közigazgatási határozat felülvizsgálata

⁵⁴ – Lásd a jelen indítvány 31–35. pontját.

és visszavonása iránti, a fent hivatkozott Emsland-Stärke ügyben hozott ítéletre alapított kérelem lehetőségének időbeli korlátozása összeegyeztethető-e a közösségi joggal.

116. Tehát a kérdést feltevő bíróság lényegében arra vár választ a Bíróságtól, hogy ellentétes-e a közösségi joggal az, ha a belső jog szerinti jogorvoslati lehetőségek kimerülésével jogerőssé vált olyan közigazgatási határozat felülvizsgálatára vagy visszavonására vonatkozó kérelem előterjesztésének lehetősége, amely a Bíróság későbbi ítélezési gyakorlatára tekintettel a közösségi joggal ellentétes, és amelyet a végső fokon eljáró nemzeti bíróság az EK 234. cikk harmadik bekezdése szerinti előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztése nélkül hozott meg, időben korlátozott.

117. Írásbeli észrevételeiben a Kempter először is hangsúlyozza, hogy a közösségi jog nem tartalmaz speciális rendelkezést valamely felülvizsgálatra irányuló kérelem előterjesztésére vonatkozó jogvesztő vagy elévülési határidőre. Ezt követően hozzáteszi, hogy a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet értelmében az érdekelt csak akkor érvényesítheti a jogerőssé vált közigazgatási határozat felülvizsgálatára vonatkozó jogát, ha a nemzeti jog ezt megengedi. Tehát annak eldöntésére, hogy ez a jog időben korlátozott-e vagy sem, az elévülésre vonatkozó nemzeti rendelkezéseket kell figyelembe venni.

118. A Kempter arra is hivatkozik, hogy amennyiben analógia útján a jogvesztő vagy elévülési határidőket szabályozó közösségi rendelkezéseket alkalmazzák, kérelmét akkor sem lehetne elkésettnek tekinteni. E tekintetben több érvet is felsorakoztat. Így többek között megjegyzi, hogy egy bizonyos időnek el kellett telnie ahhoz, hogy a fent hivatkozott Emsland-Stärke ügyben hozott ítélet szerinti értelmezés Németországban új közigazgatási gyakorlatot teremtsen, és fordulat következzen be az ítélezési gyakorlatban. Ugyanis a Kempter azt állítja, hogy csupán a Bundesfinanzhof 2002. március 21-i ítéletével vették először figyelembe a nemzeti ítélezési gyakorlatban a Bíróság ezen ítéletét.

119. Mindenféleképpen megállapítandó, hogy mivel a visszafizetést elrendelő határozat visszavonása iránti kérelem pusztán a nemzeti jog alapján nem vezethet semmilyen eredményre, az esetleges közösségi jog szerinti elévülési idő csak Léger főtanácsnoknak a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyre vonatkozó indítványának ismertetésétől kezdődhetett, vagyis 2003. június 17-től. Ugyanis először ebben az indítványban értelmezték úgy az EK 10. cikkét, hogy egy ilyen határozatot felül lehet vizsgálni. Mivel a Kempter ezen időpont előtt nyújtotta be

a kérelmét, így azt nem lehet elkésztnek tekinteni.⁵⁵

120. A fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletben a Bíróság által előírt negyedik feltételt illetően – amely szerint „az érdekelt [azon közösségi] ítélkezési gyakorlatról történt tudomásszerzést követően haladéktalanul a közigazgatási szervhez fordul[t]”, amelyből a jogerős közigazgatási határozat jogellenessége következik – a cseh és a finn kormány egyetértének a kérdést előterjesztő bíróság álláspontjával, amely szerint a Bíróság által a jogerőssé vált közigazgatási határozat felülvizsgálatára irányuló kérelem előterjesztésére vonatkozóan így meghatározott szubjektív határidőt az érdekeltnek az ezen ítélkezési gyakorlatról történt tényleges tudomásszerzéséhez kell kötni. Ennélfogva a Kempternek a Bíróság értelmezéséről való tényleges tudomásszerzésétől számított három hónapon belül előterjesztett felülvizsgálati kérelme megfelelt e feltételnek.

121. Ebben az ítéletben a Bíróság által előírt ezen feltételen túlmenően ugyanezen kormányok úgy ítélik meg, hogy a közösségi joggal nem ellentétes az, ha valamely jogellenes

közigazgatási határozat felülvizsgálatára irányuló kérelem előterjesztésére vonatkozó jog időben korlátozott. A nemzeti eljárásjogi szabályok tehát érvényesen írhatják elő, hogy az ilyen típusú kérelmeket meghatározott határidőn belül kell előterjeszteni. E határidők közösségi joggal való összeegyeztethetőségét az egyenértékűség (amely értelmében ezek a határidők nem lehetnek kedvezőtlenebbek a belső jog szerinti hasonló panaszokra vonatkozó szabályokban foglaltakkal) és a tényleges érvényesülés elvének (amely értelmében e határidők nem tehetik lehetetlenné a gyakorlatban a közösségi jog által elismert jogok gyakorlását) fényében kell értékelni.

122. A Bizottság szerint az előzetes döntéshozatalra előterjesztett második kérdés kizárólag arra az időtartamra vonatkozik, amely a Bíróságnak a közigazgatási határozat jogellenességét okozó ítéletének kihirdetése és a Kempter által az említett határozatra vonatkozóan az eljárás újrafelvételére és visszavonására irányuló kérelem előterjesztése között eltelt, amely a jelen ügyben több mint 19 hónap. A Bizottság megítélése szerint – ezzel szemben – a kérdést előterjesztő bíróság nem vizsgálja azt az időtartamot, amely e kérelem és akár az eredeti közigazgatási határozat (vagyis az 1995. augusztus 15-i visszafizetést elrendelő határozat) meghozatala, akár azon időpont között telt el, amikor a felperes tudomást szerzett a Bíróság e határozat jogellenességét okozó ítéletéről (vagyis 2002. július 1., amikor a Bundesfinanzhof 2002. március 21-i ítéletét faxon megkapta).

55 – A Kempter ezen érvelése a C-208/90. sz. Emmott-ügyben 1991. július 25-én hozott ítéleten (EBHT 1991., I-4269. o.) alapul, amelyben a Bíróság úgy ítélte meg, hogy „[a] közösségi joggal ellentétes az, hogy egy tagállam hatáskörrel rendelkező hatóságai a nemzeti bíróságok előtt – a férfiak és nők közötti egyenlő bánásmód elvének a szociális biztonság területén történő fokozatos megvalósításáról szóló, 1978. december 19-i – 79/7/EGK tanácsi irányelv 4. cikkének (1) bekezdése által az egyén számára közvetlenül biztosított jogok védelme érdekében benyújtott kereset mellett a keresetindítás határidejére vonatkozó nemzeti eljárási szabályokra hivatkozzanak, mindaddig, amíg a tagállam ezen irányelv rendelkezéseit belső jogrendjébe megfelelően át nem ülteti”.

123. Másfelől a Bizottság kifejti, hogy a tagállamok eljárási autonómiájának elve miatt nem támogatja valamely határidő közösségi szinten történő meghatározását. Azt javasolja, hogy a jogbiztonság elősegítése érdekében a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletben megállapított negyedik feltételt a Bíróság egészítse ki azzal a követelménnyel, hogy az érdekelt a Bíróság előzetes döntéshozatali kérdésben hozott ítéletéről – amely alapján a jogerőssé vált közigazgatási határozat jogellenesnek minősül – történt tudomásszerzését követően haladéktalanul a közigazgatási szervhez forduljon, méghozzá az említett ítélet kihirdetésétől számított olyan határidőn belül, amely a nemzeti jog alapelveire tekintettel ésszerűnek tekinthető, és amely megfelel az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvének.

124. Ezekre az érvekre tekintettel először is meg kell vizsgálni e negyedik feltétel terjedelmét, amely szerint „az érdekelt [a Bíróság] ítélkezési gyakorlat[áról] történt tudomásszerzést követően haladéktalanul a közigazgatási szervhez fordult”.

125. Ha megvizsgálom az említett negyedik feltétel kialakulását, vagyis a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet alapjául szolgáló ügy körülményeit, megállapítható, hogy a felperes vállalkozás 1994. december 13-án és 1995. január 3-án levélben kérte a tőle visszakövetelt export-visszatérítés kifizetését, noha a Bíróság a fent hivatkozott Voogd Vleesimport en –export ügyben körülbelül két-három hónappal korábban, vagyis 1994. október 5-én hozta meg az ítéletét. A kérdést előterjesztő bíróság ebben

az ügyben arra várt választ, hogy „meg kell-e változtatni valamely közigazgatási határozat jogerejét abban az esetben, [ahol több más körülmények mellett] az érdekelt a Bíróság ítéletéről történt tudomásszerzést követően haladéktalanul a közigazgatási szervhez fordult”.⁵⁶

126. Mivel ítéletének indokolásában ezeket a körülményeket figyelembe vette, és a rendelkező részben is utalt rájuk, feltételezhető, hogy az alapeljárás háttérére tekintettel a Bíróság valóban jelentőséget kívánt biztosítani annak a ténynek, hogy a felperes haladéktalanul a közigazgatási szervhez fordult, miután a Bíróság *kihirdette* a vitott közigazgatási határozat jogellenességét okozó ítéletét.

127. Ugyan eme „körülmenyt” a fent hivatkozott i-21 Germany és Arcor ítéletében a bíróság átváltoztatta „feltételre”, de ugyanúgy fogalmazott, és nem pontosította, hogy úgy kell-e érteni ezt a feltételt, mint amely az előzetes döntéshozatal keretében hozott ítéletről való tényleges tudomásszerzésre vagy pedig az ítélet kihirdetésére vonatkozik.

128. A Bíróság által használt kifejezésekre tekintettel megértem, miért értelmezi úgy

56 – A fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítélet 17. pontja.

a kérdést előterjesztő bíróság – hasonlóan a cseh és a finn kormányhoz – hogy „a Bíróság ítélkezési gyakorlatáról való tudomásszerzés” megfogalmazás azt időpontot jelenti, amikor a felperest ténylegesen tájékoztatták erről az ítélkezési gyakorlatról, és nem a Bíróság ítélete kihirdetésének időpontját.

129. Azonban, figyelemmel a jogbiztonság élvénék jelentőségére és különösen a jogviszonyok stabilitásának követelményére, nem gondolom úgy, hogy ez az értelmezés fenntartható.

130. Az ilyen értelmezés ugyanis a Bíróság által előírt feltétel szubjektív elemét erősíti, amely nehézségeket okozna a Bíróság ítélkezési gyakorlatáról való tényleges tudomásszerzés időpontjának bizonyítását illetően. Ezzel ellentétben a Bíróság ítélet-hirdetése időpontjának figyelembevétele mentes minden szubjektív elemtől, és úgy tűnik számunkra, hogy jobban megfelel a jogbiztonság elvéből eredő olyan követelményeknek, mint amilyen a jogviszonyok állandóságának követelménye.

131. Ugyanakkor okkal állítható, hogy az a követelmény, amely szerint az érintettnek haladéktalanul a közigazgatási szervhez kell fordulnia, miután a Bíróság kihirdette a

vitatott közigazgatási határozat jogellenességét okozó ítéletét, túlzott az alapeljárás körülményei között. Emlékeztetek ugyanis arra, hogy az ügy irataiból következik, hogy el kellett telnie bizonyos időnek ahhoz, hogy a Bíróságnak a fent hivatkozott Emsland-Stärke ügyben hozott ítéletében adott értelmezése Németországban új közigazgatási gyakorlatot teremtsen, és fordulat következzen be az ítélkezési gyakorlatban. A Bíróság ezen ítéletét ugyanis a nemzeti ítélkezési gyakorlat csupán a Bundesfinanzhof 2002. március 21-i ítélete óta veszi figyelembe. Ezen túlmenően, mint ahogy azt a Kempter az írásbeli észrevételeiben is felveti, figyelemmel kellene lenni arra a tényre, hogy egyrésről a Bíróság említett ítélete nem a 3665/87 rendeletre, hanem annak elődjére, a 2730/79 rendeletre vonatkozik, és hogy másrésről az az értelmezés, amely szerint újabb bizonyítékok bemutatását csak az export-visszatérítés nyújtását megelőzően lehet előírni, nem az ítélet rendelkező részéből következik, hanem az indokolásának 48. pontjából. Ilyen körülmények között méltánytalannak tűnik felróni a Kempternek, hogy a felülvizsgálati kérelmét nem terjesztette haladéktalanul a Hauptzollamt elé a Bíróság előzetes döntéshozatal keretében hozott ítéletének kihirdetését követően.

132. Ezek a megjegyzések mutatják, hogy milyen hátránnyal jár azon feltétel szigorú értelmezése, amely szerint „az érdekelt [a Bíróság] ítélkezési gyakorlat[á]ról történt tudomásszerzést követően haladéktalanul a közigazgatási szervhez fordul[t]”. Emiatt

álláspontom szerint magának a feltételnek a létezése is felülvizsgálandó.

alapeljárásbeli – felülvizsgálatára és visszavonására vonatkozó kérelem előterjesztésének időbeli korlátozását, véleményem szerint, nem a Bíróságnak kell közvetlenül megállapítania.

133. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a jogbiztonság elvének fontosságára figyelemmel, a belső jogorvoslati lehetőségek kimerülésével jogerőssé vált közigazgatási határozat – amely a Bíróság későbbi ítélkezési gyakorlatára tekintettel a közösségi jog téves értelmezésén alapul, és amelyet a végső fokon eljáró nemzeti bíróság az EK 234. cikk harmadik bekezdése szerinti előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztése nélkül hozott meg – felülvizsgálatára és visszavonására vonatkozó kérelmek előterjesztésére vonatkozó időbeli korlát felállítása jogszerűnek tűnik. A közösségi joggal nem ellentétes tehát, ha az ilyen kérelmek előterjesztésének lehetősége időben korlátozott. Így annak meghatározása marad hátra, hogy milyen módon lehet ezt az időbeli korlátot megállapítani.

136. Álláspontom szerint a tagállamok eljárási autonómiája elvének megfelel az is, ha a tagállamokra bízunk az ilyen kérelmek előterjesztésére nyitva álló határidők megállapítását. Ez a megoldás szerintem jobban megfelel a Bíróságnak a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletében kifejeződő azon szándékával, hogy összhangba hozza a közösségi jog elsőbbségének elvét a tagállamok eljárási autonómiájának elvével, illetve a jogbiztonság elvével.

134. Ebből a nézőpontból nem tűnik számomra kielégítőnek, hogy ez az időbeli korlátozás felfogható úgy is, mint az EK 10. cikk szerinti felülvizsgálati kötelezettség feltétele, akárcsak a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletben a Bíróság által előírt többi feltétel.

135. Ráadásul mivel e feltétel az EK 10. cikkből eredő felülvizsgálati kötelezettség végrehajtásának eljárási szabályát jelenti, a közösségi joggal ellentétes és jogerőssé vált közigazgatási határozatok – mint amilyen az

137. A tagállamok nemzeti eljárási szabályaira való utalás, amelyeknek – természetesen – tiszteletben kell tartaniuk az egyenértékűség és a hatékony érvényesülés elvét, ezen túlmenően egybevág a Bíróság állandó ítélkezési gyakorlatával, amely a közösségi joggal összeegyeztethetőnek ítélte meg, hogy a tagállamok az ésszerű, jogvesztő jellegű keresetindítási határidőket állapítsanak meg. Ezen ítélkezési gyakorlat gyökerei és leggyakoribb alkalmazásai azokban a jogvitákban lehetők fel, amelyek a közösségi jogalap

nélkül behajtott nemzeti adók visszakövetelésével kapcsolatosak.

138. Ebből az ítélkezési gyakorlatból következik, hogy a jogalap nélkül behajtott nemzeti adók visszatérítésével kapcsolatos közösségi szabályozás hiányában az egyes tagállamok belső jogrendszerének feladata, hogy kijelölje az illetékes bíróságokat, valamint hogy a jogalanyokat a közösségi jog alapján megillető jogok védelmének biztosítására irányuló keresetekre nézve meghatározza az eljárási szabályokat; azzal, hogy ezek a rendelkezések természetesen nem lehetnek kedvezőlenebbek, mint a hasonló, belső joggal kapcsolatos keresetekre vonatkozóak,⁵⁷ és nem tehetik lehetetlenné vagy aránytalanul nehézé a gyakorlatban a közösségi jogrend által biztosított jogok gyakorlását. A Bíróság tehát elismerte a nemzeti eljárási szabályokban ésszerű jogvesztő jellegű keresetindítási határidők meghatározásának a közösségi joggal való összeegyeztethetőségét, ami „az adóalanyt és az érintett közigazgatást egyaránt védő jogbiztonság alapvének alkalmazását jelenti”.⁵⁸ Ugyanis „az ilyen határidők a gyakorlatban nem tehetik lehetetlenné vagy aránytalanul nehézé a közösségi jogrend által biztosított jogok gyakorlását”.⁵⁹ Egyébiránt az a körülmény, hogy a Bíróság a

szóban forgó közösségi rendelkezést előzetes döntéshozatal keretében értelmezte, nem befolyásolja a nemzeti eljárási szabályokban meghatározott, ésszerű jogvesztő jellegű keresetindítási határidők közösségi joggal való összeegyeztethetőségét.⁶⁰

139. A Bíróság az általam a jelen ügyben javasolt logikához hasonlóan ültette át ezt az érvelést a tagállamok közösségi jog megsértése miatt fennálló felelősségére. Ugyanis, ha Bíróság közvetlenül maga fektette le azokat a feltételeket,⁶¹ amelyek esetében a tagállamoknak meg kell téríteniük a közösségi jog nekik felróható megsértésével a magánszemélyeknek okozott károkat, akkor ezzel szemben a felelősségre vonatkozó nemzeti jog keretein belül kell az államnak az okozott károk következményeit orvosolnia, amennyiben a feltételek, többek között a nemzeti jogszabályok által a kártérítés vonatkozásában meghatározott határidők, tiszteletben tartják

57 – Lásd többek között a 33/76. sz. Rewe-ügyben 1976. december 16-án hozott ítélet (EBHT 1976., 1989. o.) 5. pontját és a 45/76. sz. Comet-ügyben 1976. december 16-án hozott ítélet (EBHT 1976., 2043. o.) 13. és 16. pontját; a C-90/94. sz. Haahr Petroleum ügyben 1997. július 17-én hozott ítélet (EBHT 1997., I-4085. o.) 46. pontját; a C-231/96. sz. Edis-ügyben 1998. szeptember 15-én hozott ítélet (EBHT 1998., I-4951. o.) 19. és 34. pontját és a C-30/02. sz. Recheio – Cash & Carry ügyben 2004. június 17-én hozott ítélet (EBHT 2004. I-6051. o.) 17. pontját.

58 – A fent hivatkozott Rewe-ügyben hozott ítélet 5. pontja és a Comet-ügyben hozott ítélet 18. pontja. Lásd továbbá ugyanebben az értelemben a fent hivatkozott Haahr Petroleum ügyben hozott ítélet 48. pontját; az Edis-ügyben hozott ítélet 20. pontját és a Recheio – Cash & Carry ügyben hozott ítélet 18. pontját.

59 – A fent hivatkozott Edis-ügyben hozott ítélet 35. pontja.

60 – Lásd a fent hivatkozott Rewe-ügyben hozott ítélet 7. pontját és az Edis-ügyben hozott ítélet 20. pontját. Ezen utóbbi ítéletben úgy ítélték meg, hogy „az a körülmény, hogy a Bíróság valamely közösségi jogi rendelkezést előzetes döntéshozatal keretében értelmezett, úgy hogy ezen ítélet időbeli hatályát nem korlátozta, nem érinti a tagállamok azon jogát, hogy e rendelkezés megsértésével behajtott adók visszatérítésére jogvesztő keresetindítási határidőt állapítsanak meg” (26. pont).

61 – A Bíróság ítélkezési gyakorlatából következik, hogy három ilyen feltétel van: a megsértett jogszabály jogokat állapít meg a magánszemély részére, a jogsértés kellően súlyos, és közvetlen ok-okozati összefüggés áll fenn az államot terhelő kötelezettség megsértése és a károsult felek által elszenvedett kár között (lásd többek között a fent hivatkozott Köbler-ügyben hozott ítélet 51. pontját). A Bíróság azt is pontosította, hogy e három feltétel „szükséges és elégséges a magánszemélyek számára a kártérítéshez való jog megalapozására, bár ez nem jelenti azt, hogy az állam felelőssége nem állapítható meg a nemzeti jog kevésbé szigorú feltételei alapján” (a fent hivatkozott Köbler-ügyben hozott ítélet 57. pontja).

az egyenértékűség és a hatékony érvényesülés elvét.⁶² A Bíróság tehát itt is elismerte „a jogbiztonság érdekében ésszerű mértékben meghatározott jogvesztő jellegű keresetindítási határidők [a közösségi jog tényleges érvényesülésének elvéből eredő kötelezettségével való] összeegyeztethetőségét”.⁶³

140. A Bíróság ezen állandó ítélkezési gyakorlatával összhangban, amely tiszteletben tartja a tagállamok eljárási autonómiáját, úgy ítélem meg, hogy a tagállamok a jogbiztonság érdekében megkövetelhetik, hogy a jogerőssé vált, a Bíróság későbbi ítélkezési gyakorlata alapján a közösségi joggal ellentétes közigazgatási határozat felülvizsgálatára és visszavonására irányuló kérelmet ésszerű határidőben terjesszék az illetékes hatóság elé.

141. Tehát a Finanzgericht Hamburg feladata megvizsgálni, hogy a német eljárási jog előír-e valamely határidőt az alapeljárás tárgyát képezőhöz hasonlóan jogerőssé vált közigazgatási határozatok felülvizsgálatára és visszavonására irányuló kérelmek előterjesztésére. Amennyiben igen, akkor meg kell vizsgálnia, hogy e határidőt rögzítő eljárási szabály összhangban van-e a tényleges érvé-

nyesülésre és egyenértékűségre vonatkozó közösségi jogelvekkel.

142. Következésképpen azt javaslom a Bíróságnak, hogy a kérdést előterjesztő bíróságnak azt a választ adja, hogy a közösségi joggal nem ellentétes az, ha a belső jogorvoslati lehetőségek kimerítésével jogerőssé vált, és a Bíróság által később adott értelmezésére tekintettel a közösségi joggal ellentétes, valamint a végső fokon eljáró nemzeti bíróság által előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztése nélkül hozott közigazgatási határozat felülvizsgálatára és visszavonására irányuló kérelem benyújtásának lehetősége a jogbiztonság érdekében, időben korlátozott. A tagállamok feladata, hogy – összhangban az egyenértékűségre és tényleges érvényesülésre vonatkozó közösségi jogelvekkel – meghatározzák az ilyen kérelem előterjesztésére vonatkozó határidőt.

143. Végül megállapítom, hogy amennyiben a Bíróság – a javaslatom ellenére – nem kívánja a fent hivatkozott Kühne & Heitz ügyben hozott ítéletében lefektetett negyedik feltételt megváltoztatni, akkor egyrészt pontosítania kellene annak jelentését, másrészt rendelkeznie kellene arról, hogy e feltétel csak kiegészítő jelleggel alkalmazandó, azaz abban az esetben, amikor valamely tagállam eljárási szabályai nem határozták meg a jogerős közigazgatási határozatok felülvizsgálatára és visszavonására irányuló kérelmek előterjesztésére vonatkozó határidőt.

62 – Lásd többek között a C-6/90. és C-9/90. sz., Francovich és társai egyesített ügyekben 1991. november 19-én hozott ítélet (EBHT 1991., I-5357. o.) 41–43. pontját; a C-261/95. sz. Palmisani-ügyben 1997. július 10-én hozott ítélet (EBHT 1997., I-4025. o.) 27. pontját és a fent hivatkozott Köbler-ügyben hozott ítélet 58. pontját.

63 – A fent hivatkozott Palmisani-ügyben hozott ítélet 28. pontja.

VI – Véggövetkeztetések

144. Az előző megállapításokra tekintettel azt javaslom a Bíróságnak, hogy a Finanzgericht Hamburg által előterjesztett kérdésekre a következőképpen válaszoljon:

- „1) A Bíróság C-453/00. sz. Kühne & Heitz ügyben 2004. január 13-án hozott ítéletében megállapított azon feltétel teljesüléséhez, amely szerint a végső fokon eljáró nemzeti bíróság olyan határozata, amely a Bíróság későbbi ítélkezési gyakorlatára tekintettel a közösségi jog téves – az EK 234. cikkének harmadik bekezdésében foglalt feltételek szerinti előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztése nélkül adott – értelmezésén alapul, nem szükséges, hogy az alapeljárás felperese a vitatott közigazgatási határozat ellen benyújtott, a belső jog szerinti jogorvoslati kérelmében a közösségi jogra hivatkozzon.

- 2) A közösségi joggal nem ellentétes az, ha a belső jogorvoslati lehetőségek kimerítésével jogerőssé vált, és a Bíróság által később adott értelmezésére tekintettel a közösségi joggal ellentétes, valamint a végső fokon eljáró nemzeti bíróság által előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztése nélkül hozott közigazgatási határozat felülvizsgálatára és visszavonására irányuló kérelem a jogbiztonság érdekében időben korlátozott. A tagállamok feladata, hogy az egyenértékűségre és tényleges érvényesülésre vonatkozó közösségi jogelvekkel összhangban meghatározzák az ilyen kérelem előterjesztésére vonatkozó határidőt.”